

PARRÒQUIES I ERMITES
SOTA L'ADVOCACIÓ
DE SANT MARTÍ
AL MONTSENY

JOAN PORTALS MARTÍ

A qualsevol persona que conegui amb cert detall el Montseny i els pobles que s'hi troben el pot sorprendre que un bon nombre d'aquests s'hagin anat formant al llarg dels segles a redós d'una parròquia posada sota l'advocació d'un mateix sant: sant Martí. És el cas de Sant Martí de Sant Celoni (abans de Pertegàs), de Mosqueroles, de Riells, del Brull, de Viladrau... A més d'aquestes esglésies, que des de temps molt antics van esdevenir parròquies, d'altres són encara avui o han estat en el passat llocs de culte sota aquesta mateixa advocació, com ara Sant Martí de Montseny, d'Aiguafreda de Dalt o de Tagamanent. I alguns topònims distribuïts al llarg de les terres montsenyenes també ens recorden aquest sant: el mas el Martí, el collet de Sant Martí, el pla de Sant Martí, la font Martina...

Encara que el fet no és ni molt menys excepcional en l'àmbit del que coneixem com la Catalunya Vella, tota vegada que sant Martí se'ns fa tan present al Montseny crec interessant dedicar-li unes pàgines d'aquestes monografies, tot intentant explicar el perquè, el com i el quan d'aquesta presència, que té com a característica comuna el fet de ser molt antiga, ja que precisament els llocs de culte posats sota el patronatge de sant Martí són tots d'origen remot i ben segur van ésser construïts amb anterioritat als primers documents que donen fe de la seva existència.

Per centrar primerament el tema, recordarem que sant Martí, bisbe de Tours, nascut a Pannònia (a l'actual Hongria) l'any 317 i mort el 397, va ser el primer sant no màrtir venerat públicament a l'Església occidental, d'una manera tal que el seu culte es va difondre molt ràpidament des de França a tot l'Occident europeu, on va ser un dels sants més populars. A Catalunya, l'extensió de la seva devoció va ser tan gran durant els primers segles medievals que va arribar a ser el sant amb més parròquies o capelles dedicades i el seu culte va superar el de santa Maria. A més, moltes festes i tradicions populars anaven lligades a aquest culte.

Enric Moreu-Rey, en una extensa tesi doctoral inèdita defensada l'any 1964 a la Universitat de Barcelona, va estudiar la devoció a sant Martí a Catalunya basant-se en la toponímia, l'antroponímia i el folklore, i va localitzar i situar sobre el mapa 465 indrets de les terres catalanes on aquest sant té o havia tingut culte. I Rosa Ribas, en una recent obra dedicada al culte i a la iconografia de sant Martí a Catalunya, basant-se en dades contingudes en l'obra *Catalunya Romànica*, esmenta 303 esglésies, distribuïdes en comarques,

que existien entre els segles X i XIII sota la seva advocació. Tot plegat és prou indicatiu que, com assenyala Antoni Pladevall en el pròleg d'aquest llibre, és un culte molt lligat als orígens de la formació de la Catalunya medieval, car abunda molt més als territoris formats a l'inici de la Reconquesta carolíngia que no pas als de la Catalunya Nova, on pràcticament el sant no tenia esglésies dedicades.

BREU BIOGRAFIA DE SANT MARTÍ

Abans d'entrar a situar en el territori montsenyenc els nombrosos llocs de culte dedicats a Sant Martí, sembla oportú presentar una breu biografia del personatge, que ens és coneguda gràcies a la *Vida de sant Martí* escrita per Sulpici Sever, coetani i amic personal seu, i, en menor mesura, a la *Llegenda àuria* deguda a un autor del segle XIII, Jacobus de la Voràgine. Aquesta obra conté, però, alguns elements fantàstics i llegendaris al costat d'altres estrictament històrics.

Sant Martí va néixer, com havíem dit, l'any 317 a la Pannònia (com no es cansen de recordar-nos la majoria dels goigs que li han estat dedicats a casa nostra), si bé es va educar a la ciutat italiana de Pavia. Fill d'un alt oficial romà, quan només tenia quinze anys va ser destinat a l'exèrcit, on aviat va ser conegut per la seva caritat i bones obres. Una d'elles, la popularment coneguda com la «caritat de sant Martí», segons la qual va partir la seva capa per donar-ne la meitat a un pobre, ha tingut un important ressò en l'hagiografia i la iconografia posteriors del sant.

Batejat als divuit anys, va continuar encara a l'exèrcit fins l'any 355 i va participar en les campanyes militars de Julià, aleshores governador de la Gàl·lia. Abandonada la milícia, es va fer deixeble d'Hilari, bisbe de Poitiers. Després d'un viatge a Itàlia i en plena expansió de l'heretgia arriana que havia exiliat Hilari de la seva seu episcopal, tornà a Poitiers i s'instal·là com a ermità no gaire lluny de la ciutat. Quan el bisbe de Poitiers retornà de l'exili, atorgà a Martí el diaconat i l'orde sacerdotal, pas previ a la seva elecció com a bisbe de Tours. A més de les seves tasques episcopals, que va exercir amb un gran prestigi i autoritat, fundà un monestir, Marmoutier, a prop de Tours, on passava bona part del temps fent vida contemplativa i amb fama de taumaturg, fet que no li va impedir, a més, la fundació de nombroses esglésies.

La seva mort es va produir amb motiu d'una visita pastoral a la parròquia de Candes i els seus funerals van ser multitudinaris, amb presència de gent vinguda de moltes viles i pobles que volien retre-li homenatge. També hi va haver enfrontaments violents entre els habitants de Tours i els de Poitiers que es disputaven les seves restes, que finalment van conservar els primers,

Sant Martí de Sant Celoni. La vigília de Sant Martí de l'any 1703 va ser inaugurada la nova església de Sant Celoni, d'estil barroc. El seu element més destacat és la façana amb esgrafiats, bellament restaurada amb motiu del 300 aniversari del temple.

els quals aconseguiren que la seva tomba fos el centre de peregrinació més important de la Gàl·lia i es convertís més endavant en la basílica més gran d'Occident fins l'època de Carlemany. Per tenir una idea de la importància de la devoció a sant Martí, propagada immediatament després de la seva mort, cal recordar que la peregrinació a la seva tomba va estar al mateix nivell de les peregrinacions a Roma o a Jerusalem durant molts segles.

A més dels seus biògrafs coneguts, la *Llegenda àuria*, a la qual ens hem referit abans, destaca les característiques més importants de la personalitat de Martí: la humilitat (que va fer que mai no utilitzés el tron episcopal sinó un senzill seient rústic), l'estricta observança de la justícia i la igualtat entre les persones de qualsevol condició, l'austeritat, l'exercici de la caritat amb els pobres (que el portava a compartir amb ells el que ell mateix necessitava) i el lliurament constant a la pregària i a la meditació.

EL CULTE A SANT MARTÍ A CATALUNYA

Abans d'entrar en l'estudi del culte a sant Martí a Catalunya a partir de l'alta edat mitjana, hem de fer una breu reflexió: qualsevol culte viu ja durant els primers anys medievals té normalment l'origen en devocions existents abans de la invasió musulmana. La devoció al sant iniciada a la Gàl·lia poc després de la seva mort, en els darrers anys del segle IV i els primers del segle V, es va expandir per tot l'Occident i arribà ben aviat a les terres d'una i altra banda dels Pirineus, zones de gran romanització. A la Catalunya Nova, que durant molts anys va estar en mans sarraïnes, es va perdre tot rastre d'aquest culte primitiu, mentre que a la Catalunya Vella, i especialment a les primeres terres conquerides pels francs, es van mantenir sempre ben vives les tradicions i devocions anteriors.

Sembla ser, per altra banda, que la majoria de les esglésies rurals de la Catalunya Vella van ser fundades i dotades entre la segona meitat del segle VIII i la primera meitat del segle IX, coincidint amb l'expansió franca, expansió que compatibilitzava un innegable esperit evangelitzador amb la voluntat política pròpia d'un poder teocràtic com era el carolíngi. Si per una banda la fundació de nous llocs de culte exigia terres lliures com a dotació per assegurar la vida de l'església o del monestir corresponent, les conquestes carolíngies permetien disposar d'aquestes terres a favor de clergues o vassalls. Per tant, a la Marca Hispànica, a partir aproximadament de l'any 800, repoblació i cristianització formaven part d'un mateix engranatge polític i econòmic.

Doncs bé, aquesta expansió carolíngia va ser el vehicle principal de la introducció del culte a sant Martí, en un anys, a més, en què aquesta expansió coincidia amb la de l'orde benedictí, el fundador de molts monestirs

col·locats sota l'advocació del sant. La devoció dels benedictins a sant Martí té l'origen en el mateix sant Benet, que es va inspirar en l'organització del monestir de Marmoutiers fundat per aquell per escriure la seva regla, que –recordem-ho– es basava en la santificació dels llocs deserts, la vida de penitència, l'edificació de *cellae* en llocs de pas de pelegrins, l'hospitalitat amb els estrangers i l'evangelització dels pobles. I veurem més endavant que aquests principis van ser la raó de l'existència de molts llocs de culte de sant Martí, entre ells els que es troben al Montseny.

A més de ser present en gran nombre de petites esglésies, ermites i oratoris, la devoció a sant Martí es manifesta a Catalunya en monestirs importants com van ser els del Canigó, Lavaix i Aravó. Són no menys d'un centenar el llocs de culte que es dediquen a sant Martí els segles IX i X, molts d'ells amb lligams i relació estreta amb monestirs benedictins sota el patronatge del sant.

La disminució progressiva de la influència carolíngia a aquesta banda dels Pirineus, i també la de l'orde de sant Benet, van ocasionar la regressió del culte al sant a partir del segle XI, moment en què la iniciativa evangelitzadora va passar a l'ordre del Cister, als templers i als hospitalers. En síntesi es pot afirmar que les parròquies fundades sota l'advocació de sant Martí ho foren principalment els segles IX i X, i en alguns pocs casos l'XI. Les esglésies posteriors que podem trobar sota aquest patronatge són, gairebé amb tota seguretat, noves consagracions de llocs de culte d'origen més antic.

L'EMPLAÇAMENT DELS LLOCS DE CULTE A SANT MARTÍ A CATALUNYA

La situació dels llocs de culte a sant Martí a Catalunya està generalment determinada per factors històrics. Coincideix bàsicament i a grans trets amb els límits de la Catalunya Vella, territori que, des del punt de vista geogràfic, seria la Catalunya humida o més plujosa.

E. Moreu-Rey, en la seva tesi abans esmentada, assenyala alguns criteris curiosos amb relació a la ubicació d'aquests llocs. Així, per exemple, la frontera de les zones de major o menor densitat de la devoció coincideix aproximadament amb el límit de la localització geogràfica dels topònims emprats per mossèn Jacint Verdaguer a les seves obres i, fins i tot, amb els límits que marquen l'expansió de la cultura megalítica al nostre país.

El que sí és cert és que, pel fet de no ser una devoció moderna, les parròquies menys antigues no el tenen mai per patró. També és remarcable la tendència a dedicar esglésies a sant Martí en llocs muntanyosos, segurament força poblats a l'edat mitjana i despoblats en època moderna, circumstància que ha ocasionat que en l'actualitat molts d'ells estiguin abandonats o en ruïnes, o hagin desaparegut.

Un altre tret remarcable és potser l'escassa presència de topònims relacionats amb el sant al litoral del nostre país, a causa segurament de l'allunyament de la població de la línia de la costa fins a èpoques modernes. De fet, els santuaris dedicats al sant acostumen a estar a mitja muntanya o en llocs estratègics del pla, bé per la seva posició relativament dominant de l'entorn, bé per estar situats al llarg de vies i camins medievals, on compleixen la seva funció protectora dels pelegrins.

Per últim, podríem esmentar que algunes vegades els santuaris neixen a l'abric d'un castell o d'una simple torre de defensa, i en d'altres l'església queda aïllada de les cases més properes. Tot seguit analitzarem la ubicació dels llocs de culte dedicats a sant Martí al Montseny i veurem com la situació de la majoria d'ells compleix aquests paràmetres generals.

ESGLÉSIES I ERMITES DEDICADES A SANT MARTÍ AL MONTSENY

Tot seguit farem una breu ressenya dels diferents llocs de culte existents al Montseny, amb atenció especial a l'emplaçament, l'estat actual, l'antiguitat segons la documentació coneguda, les característiques arquitectòniques i qualsevol altra dada que pugui ser d'interès.

Sant Martí d'Aiguafreda de Dalt

Situada a uns 400 metres d'altitud, a l'extrem nord-oest del terme d'Aiguafreda, a aquesta capella s'hi arriba des de la carretera general per una pista d'uns dos quilòmetres.

La documentació més antiga l'anomena Sant Martí del Congost (*ecclesia Sancti Martini in valle congusto*), nom que va canviar pel d'Aiguafreda (*Aquafrigida*), una vila rural existent el 898 (*villare sancti Martini*). Té una cova a sota l'església amb enterraments dels segles VI i VIII; tot fa pensar que l'indret era ja un lloc de culte en època visigoda. El terme va ser aprisiat pel comte Sunifred (germà de Guifré el Pilós) pels volts del 879, quan es va reorganitzar Osona, i és conegut que pocs anys després l'abadessa de Sant Joan, Emma, neboda de Sunifred, hi va erigir l'església, que va consagrar el 5 d'agost del 898 el bisbe de Vic Gotmar. Aquesta capella va ser renovada i consagrada de nou l'any 1105 pel bisbe de Vic Arnau de Malla, i es va dedicar a sant Martí, sant Pere i sant Climent.

Aquest temple és el que subsisteix actualment, tot i que amb moltes modificacions. Va deixar de ser parròquia el 1868 a favor de l'església de la Concepció d'Aiguafreda. El poble es va formar al segle XVI al costat del camí

Sant Martí de Pertegàs, ara coneguda com Sant Erasme. Situada a la dreta de la riera de Pertegàs, als actuals jardins de la Rectoria Vella de Sant Celoni, un lloc poblat abans del 878. Esdevinguda insuficient, va ser ampliada i consagrada l'any 1106. Novament reformada el segle XIV, va cedir la titularitat parroquial a la nova església començada a construir l'any 1634 al centre de la vila.

ral a uns 30 minuts del vell temple. Sant Martí es va convertir en una tinença parroquial, espoliada el 1936, on se celebra l'Aplec del Sant Crist.

L'església consagrada el 1105 era d'una sola nau, amb un absis semi-circular amb set fornícules i set columnetes esveltes, molt semblant a l'església de Sant Martí del Brull, és a dir, d'arquitectura llombarda, d'escola osonenca, amb l'estil propi de la segona meitat del segle XI. Sota l'església hi ha una cova trobada l'any 1920, amb restes de quatre tombes excavades a la roca i altres enterraments posteriors, difícils de datar. Podrien ser del segle IX, època de la primera consagració, o bé anteriors fins i tot a la mateixa església. Podria haver estat una cova d'eremites sobre la qual posteriorment s'edificà l'església.

A llevant de l'església, l'any 1917 es trobaren lloses i esquelets a uns 100 cm de profunditat i, a uns 200-240 cm, més tombes de llosa, sota les quals hi havia tegules de tradició romana, restes humanes i restes de ceràmica.

Sant Martí de Tagamanent

A pocs metres del camí que passa pel collet de Sant Martí, just al peu de la falda del turó de Tagamanent, ja en plena Calma, es troben les restes d'aquesta antiga església parroquial.

Una de les mencions més antigues és de l'any 1009, on és esmentada com *Sancti Martini supra via*. Primer va tenir el caràcter d'ajuda parroquial de Santa Maria de Tagamanent, però l'any 1098 es reedificà i es convertí en parròquia quan aquella va ser donada al monestir de Santa Fe de Conques perquè hi erigís un priorat. El fracàs de l'intent va fer que retornés al seu caràcter de filial o capella de camí ral. Al costat tenia un cementiri, molt abandonat segons descriu una visita pastoral de 1357. En aquell temps s'havia perdut el record de la seva antiga parroquialitat, ja que el visitador diu «*capellam publicam sancti Martini que ut dicitur communiter fuit prima ecclesia*». Estava abandonada i sense culte el 1570 i anys posteriors, ja que no va tornar a ser esmentada en les visites pastorals.

Conserva un llenç de mur de migdia, amb una part de l'absis que inclou el començament de la volta de quart d'esfera i l'arc triomfal. També es poden observar encara les bases dels murs del perímetre complet. Probablement podria datar del segle XI.

Sant Martí de Mosqueroles

El lloc de *Moscheroles* o *Muscharoles*, documentat des de 978 i 984, pertany al terme municipal de Fogars de Montclús i es troba a uns 400 metres d'altitud, al peu de la carretera que va de Sant Celoni a la Costa del Montseny, un ramal de la qual comunica amb el poble de Montseny. La seva parròquia, dedicada a sant Martí, és una de les tres que existeixen al terme, juntament amb la de Sant Esteve de la Costa i la de Sant Cristòfol de Fogars. No sabem l'antiguitat de l'església de Sant Martí, però coneixem que va ser renovada i consagrada el 10 d'octubre de 1104 pel bisbe Berenguer, que li confirmà els béns i drets que ja tenia.

Avui el temple apareix totalment modificat. De l'època romànica només en resta la nau primitiva o almenys tres dels trams, amb una volta que podria ser l'original i potser també la base del campanar. L'església va ser totalment remodelada i capgirada l'any 1802.

Sant Martí de Montseny

Aquesta petita ermita, centre del dispers veïnat de Montseny d'Amunt i considerada tradicionalment la més antiga del Montseny, es troba a l'inici del

Sant Martí de Mosqueroles. Amb Sant Cristòfor de Fogars i Sant Esteve de la Costa, és una de les tres parròquies que es troben al terme de Fogars de Montclús. D'origen molt antic, va ser consagrada l'any 1104 i ha sofert nombroses modificacions i reformes.

camí que des de la carretera de Palautordera a Seva (km 18) s'enfila cap al Vilar de la Castanya, el Boscàs i la Calma.

Una tradició oral encara viva, però no contrastada documentalment, situa l'origen del poble de Montseny al voltant d'aquesta petita església. El cert és, però, que el poble es va aglutinar anys més tard uns quilòmetres més avall, a l'entorn de la parròquia de Sant Julià. I potser aquesta nova advocació no està pas deslligada de la influència que l'orde de l'Hospital va exercir a la zona des del seu centre de Sant Celoni, ja que no seria l'únic cas en què sant Martí va ser substituït per sant Julià (també protector dels pelegrins) en el patronatge de parròquies fundades en èpoques posteriors.

L'ermita de Sant Martí, que conserva una ara romànica, podria ser una construcció arcaica d'època preromànica, si bé falta documentació que ho pugui confirmar. El document més antic que coneixem, conservat al proper mas Llavina de Montseny, és una venda i definició d'un cens, datada el 1245, sobre una feixa de terra que es pagava en vi «en la parròquia de Sant Julià de Montseny, al lloc anomenat Sant Martí».

Sant Martí de Pertegàs

El primer lloc esmentat al terme de Sant Celoni és el de Pertegàs, on es va construir la primitiva església o parròquia dedicada a sant Martí. Aquesta església va ser consagrada i dotada pel bisbe de Barcelona, Berenguer, el 8 de maig de 1106, segons l'acta de consagració que es conserva. Es troba situada a la dreta de la riera de Pertegàs, ara en queda només una part o capella dita de Sant Erasme.

El lloc sembla que estava poblat abans del 878, data en què Lluís el Tartamut en confirmava la donació que el seu pare Carles el Calb havia fet a Frodoi, bisbe de Barcelona, el 862, i està també documentat el 984 i el 990. L'església s'esmenta els anys 1031 i 1044, i el 1080 la trobem qualificada per primera vegada de parròquia. Quan va esdevenir insuficient, se'n va construir una de més gran que és la que va ser consagrada el 1106. Encara que va ser ampliada i reformada durant el segle XIV, va perdre la titularitat parroquial a favor d'una nova església construïda al centre de la vila.

Sant Martí de Sant Celoni

La nova església de Sant Celoni es va començar a edificar al centre de la població el 8 de maig de l'any 1634 i va ser inaugurada la vigília de Sant Martí de l'any 1703, data en la qual va quedar definitivament consolidat el trasllat de l'antiga església de Sant Martí de Pertegàs al nou emplaçament.

Es tracta d'un bon exemplar del barroc català, de planta rectangular, amb cinc capelles laterals entre els contraforts i l'absis octogonal. La façana està coronada amb un capcer semicircular i la portalada, treballada en marbre, és de 1753. Des del punt de vista artístic, l'element més destacat de l'església és la façana amb esgrafiats realitzats el 1762, que van ser bellament restaurats amb motiu de commemorar-se el 300 aniversari de la inauguració del temple. Al centre de la façana es pot veure una imatge de sant Martí, que l'escultor santceloní Lluís Montané va fer l'any 1953.

Sant Martí de Riells

L'església de Sant Martí, situada a quasi 500 metres d'altitud entre el turó de Morou i el turó on es troba el castell de Montsoriu, presideix el terme disseminat de Riells, al vessant oriental del Montseny.

L'edifici és d'origen romànic (façana i algun mur lateral), possiblement del segle XII, però ha estat restaurat en reformes modernes impulsades per qui en fou rector durant molts anys, a més de reconegut poeta, mossèn Pere Ribot.

El lloc de Riells és esmentat per primera vegada l'any 878 amb motiu de la confirmació que va fer el rei franc Lluís el Tartamut d'una donació feta pel seu pare Carles el Calb a Frodoi, bisbe de Barcelona, l'any 862. El 1038 l'indret va passar a la jurisdicció del proper monestir de Breda.

Sant Martí de Viladrau

Viladrau, lloc de l'antic terme del castell de Taradell, apareix documentat el 934 en la venda d'una vinya («*in fines de villare Adraldi*»). L'església, en funcions parroquials, es documenta el 908, quan una venda parla de la parròquia de Sant Martí.

El nom complet de la parròquia és citat el 1042 quan es documenta l'església de Sant Martí de Vilaredral. Aquest temple va ser substituït per un de nou que consagrà el 1082 el bisbe de Vic Berenguer Sunifred de Lluçà. De l'edifici consagrat aquest any es conserva la nau central envoltada de noves construccions, entre elles un atri construït el segle XII.

L'església del segle XI constava d'una nau coberta de volta de canó i acabada en un absis. De l'església antiga només resten evidents dues arcaades, que corresponen a l'estructura d'un atri (a mà dreta de l'entrada actual).

Algunes teories ubiquen el poble de Viladrau al sot de Gèmena, prop de la font de les Tres Roses, vers els masos Alemany i Puigdot, o bé on hi hagué el mas Sant Martí Vell dintre l'antiga propietat del Masnou, al lloc dit bacs de l'Estrany. Pladevall, però, opina que l'emplaçament de l'església ha estat sempre el mateix lloc.

Sant Martí del Brull

La parròquia del Brull, situada en un vessant de la riera de Collformic a 843 metres d'altitud, és esmentada ja l'any 903, i entre 1018 i 1044 es anomenada Sant Martí de Castellar, cosa que podria indicar que el seu primer emplaçament es trobava al peu del puig Castellar, seu d'un antic nucli de poblament. Els vescomtes d'Osona, amos de la demarcació del Brull, van edificar una nova església parroquial a mitjan segle XI als peus del castell del Brull, església que és la que subsisteix bàsicament i que va ser consagrada pel bisbe Guillem de Balsarenys.

L'església, de pedra vermella, és un bell exemplar del romànic del segle XII i té arcuacions i faixes llombardes en els murs exteriors, amb fornícules allargades a la part interior de l'absis principal. Tenia una porta orientada a

Sant Martí de Montseny. Considerada tradicionalment la més antiga del Montseny, podria ser una construcció arcaica d'origen preromànic. Al poble de Montseny es considera encara actualment que el nucli primitiu va sorgir al voltant d'aquesta petita església.

migdia protegida per dues arcades de pedra. El campanar és afegit i data de finals del segle XVIII, època en què es van fer algunes reformes al temple.

ALGUNS TRETS COMUNS ENTRE AQUESTES ESGLÉSIES

La principal característica comuna de totes les esglésies que acabem de relacionar és la seva antiguitat. L'única excepció seria la de Sant Martí de Sant Celoni, exemple de cas de desplaçament d'una parròquia tot conservant l'advocació, ja que –com hem vist– l'actual parròquia inaugurada l'any 1703 és continuadora de l'antiga església de Sant Martí de Pertegàs.

En algunes l'antiguitat es fa més evident (com seria el cas de Sant Martí d'Aiguafreda de Dalt, on les prospeccions arqueològiques ho confirmen),

mentre que en d'altres de l'arquitectura primitiva no en queda pràcticament cap rastre (com a Sant Martí de Tagamanent, del qual avui resten només unes ruïnes) o ha estat molt modificada (Mosqueroles, Viladrau, Riells...).

En alguns casos la ubicació del temple s'ha desplaçat com a conseqüència de modificacions d'itineraris, de fluctuacions demogràfiques o d'altres causes. Seria el cas que ja hem esmentat de Sant Celoni, en què la parròquia es va traslladar dins la vila; també el del Brull, amb un petit canvi d'ubicació dins el terme, i segons algunes opinions, no compartides per Antoni Pladevall, el de Viladrau.

Un cas diferent seria el de la petita església de Sant Martí de Montseny, que la *vox populi* (que no té confirmació documental) considera que va ser la primera església del poble i centre del veïnat que el va originar. Aquest sentiment seria potser compatible amb el fet que ja hem comentat i que fa referència a la substitució del patronatge de sant Martí pel de sant Julià sota la influència de l'orde hospitalari.

Pel que fa a la situació de tots aquests llocs de culte, és possible fer també una observació, relacionada amb el fet que sant Martí, en les primeres etapes medievals, era considerat patró dels caminants. Per tant, no era extraordinari que les capelles o oratoris dedicades a ell fessin també la funció d'acolliment de pelegrins i estiguessin situades a la vora de llocs de pas, en indrets estratègics i generalment a una altura mitjana.

Per altra banda, sembla ser que originàriament el nom de Sant Martí designava un lloc de culte o un petit santuari, i no es va aplicar a nuclis habitats o pobles fins a èpoques molt posteriors. En alguns casos, el temple podia haver desaparegut i en d'altres no. Algunes vegades es podia produir un desplaçament, més o menys petit, del lloc de culte en funció de canvis demogràfics o d'itineraris (seria el cas del Brull, per exemple). D'altres, una antiga parròquia podia quedar relegada a simple capella (podria haver estat el cas de Sant Martí de Montseny, cosa que confirmaria la tradició popular). Per últim, es donarien casos de desplaçament del temple en què la nova església manté la titularitat (de Sant Martí de Pertegàs a Sant Martí de Sant Celoni).

Veiem-ho amb més detall. Sant Martí d'Aiguafreda estava situada al peu del camí que enllaçava Barcino amb Ausa, al Congost. Per evitar aquest pas, aleshores perillós i històricament lloc de tot tipus d'enfrontaments armats, els caminants podien seguir el camí carener que des d'allí portava a la Calma, on al peu del turó de Tagamanent trobarien un altre lloc de refugi al collet de Sant Martí, on s'ubicava l'església d'aquest nom.

El camí que travessava la Calma arribava, com ho fa avui mateix, al coll Formic, amb una possible desviació anterior que condueix als veïnats de la Castanya i de Montseny d'Amunt, és a dir, a l'ermita de Sant Martí de

Montseny. En cas d'arribar a Collformic, es podia baixar en direcció a Vic, fent parada al que després seria el petit nucli del Brull i que en els primers temps podria haver estat només seu d'una petita capella sota l'advocació del sant.

D'aquesta darrera capella, el caminant que anés en direcció a la plana vallesana, després de passar pel poble de Montseny (sota l'advocació d'un altre patró de pelegrins, sant Julià), podia anar per l'antic camí que portava a la Costa del Montseny a trobar el lloc de Mosqueroles, presidit per una altra església de Sant Martí. D'aquest darrer indret el pas cap a Sant Martí de Pertegàs era el més natural. Tot plegat, sense deixar la protecció del sant, havia permès al caminant provinent del Congost arribar a la Via Augusta, en el camí que des del sud de la península Ibèrica arribava a Roma.

I pel que fa a la situació de Sant Martí de Viladrau i de Riells, també es trobaven en el camí que des d'Ausa permetia arribar a Hostalric, és a dir, a una altra parada de la mateixa Via Augusta.

EL NOM DE MARTÍ A LES PARTIDES DE BAPTISME. EL CAS DE SANT CELONI

A Catalunya es produeix un fet, si més no, curiós. Que així com el cognom *Martí*, abans de la immigració castellana de les primeres dècades del segle passat i posteriors, és un dels primers que podem trobar a qualsevol llista de cognoms i el primer entre els cognoms procedents de noms de baptisme, el nom *Martí* és, en canvi, relativament poc freqüent entre els imposats al baptisme.

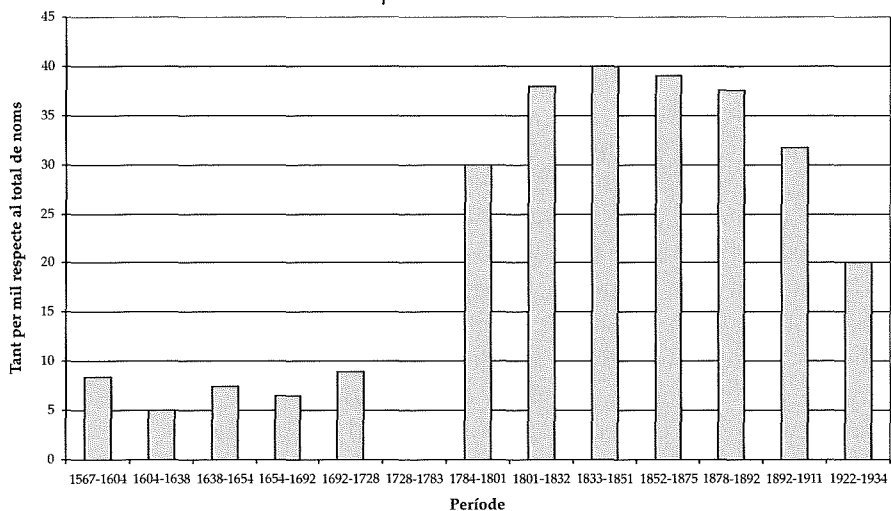
Si ens remuntem al passat més llunyà, quan al país el sant era objecte de devoció general i popular i se li dedicaven esglésies, no s'utilitzaven noms de sant al baptisme. Més tard, quan aquests es van començar a imposar, el nom ja no era tan popular i el seu culte estava reduït a aquelles parròquies que el tenien per patró.

Qualsevol estudi de la freqüència d'un nom en l'edat mitjana està forçosament limitat, tota vegada que s'ha de basar en documentació que ens ha arribat aleatòriament i que, per tant, no sempre pot tenir un valor estadístic prou fiable. A mesura que disposem de més fonts documentals podem arribar a conclusions més aproximades.

Per veure amb quina freqüència s'ha batejat els infants amb el nom de Martí dins el territori del Montseny, cal trobar un lloc que disposi de sèries de partides de baptisme prou completes i al més antigues possible. És el cas de la parròquia de Sant Celoni, que conserva llibres de bateigs a partir de l'any 1567. El resultat de l'estudi és el següent:

BAPTISMES	ANYS	MARTÍ	TOTAL BATEIGS (AP.)	‰
1567-1604	37	15	1.800	8,34
1604-1638	34	9	1.600	5
1638-1654	16	6	800	7,5
1654-1692	38	12	1.800	6,5
1692-1728	36	16	1.750	9
1728-1783	55	-	-	-
1784-1801	17	35	1.200	30
1801-1832	31	95	2.500	38
1833-1851	18	58	1.450	40
1852-1875	23	85	2.190	39
1878-1892	14	45	1.200	37,5
1892-1911	19	40	1.260	31,7
1922-1934	12	17	800	20

*Freqüència del nom Martí als llibres de bateig
de la població de Sant Celoni*

Aquestes llargues sèries de partides ens permeten treure algunes conclusions. En primer lloc, la freqüència del nom es manté en uns paràmetres relativament baixos des de les primeres dades conegudes de 1567 fins al 1728 (i no sabem si el segle XVIII manté la tendència per manca del llibre corresponent): oscil·la entre un 5 i un 9 ‰ dels bateigs registrats.

En canvi, a partir de 1784 i fins a les primeries del segle xx, el nom de Martí s'imposa molt més sovint, de tal manera que, sense baixar mai d'un 30 ‰, arriba durant pràcticament tot el segle xix als voltants del 40 ‰. Amb una particularitat: al llarg d'aquest període Martí és habitual com a segon o tercer nom d'un gran nombre de batejats, fins i tot en el cas de les nenes, a les quals s'imposa el nom de Martina.

Després de 1920 la imposició del nom comença una davallada que el fa mantenir nivells força baixos (sense arribar en cap cas al 5 ‰), fins que ja prop de l'any 2000 es produeix un nou creixement important, sense arribar, però, als nivells assolits al llarg del segle xix. Es tracta d'una tendència que les estadístiques confirmen a escala comarcal (Vallès Oriental, Osona...) i, fins i tot, al conjunt de Catalunya.

LA DEVOCIÓ A SANT MARTÍ: CELEBRACIONS I FESTES POPULARS. ELS GOIGS

Es fa difícil generalitzar en l'àmbit d'aquest estudi, limitat al Montseny, la pervivència de les festes dedicades a sant Martí. Alguns pobles, que el tenen com a patró, mantenen la data de l'11 de novembre com a Festa Major d'hivern. En altres casos en què l'església ha quedat com a simple capella (cas de Montseny, Aiguafreda de Dalt i no diguem Sant Martí de Tagamanent, del qual avui només resten algunes ruïnes) la repercussió de la festivitat del sant en la vida del poble on es troba és molt més limitada o pràcticament inexistent.

Pel que fa als goigs, signe de devoció popular des de voltants del segle xvii, la majoria dels llocs de culte del sant conserven els seus. Aquests goigs, força similars, en recorden generalment el naixement a Pannònia de pares pagans i fan una síntesi de la seva vida: la conversió, l'ingrés a l'exèrcit, la participació del mantell amb un pobre, el baptisme tardà, el sacerdoci, l'elecció com a bisbe de Tours, la fundació de monestirs, els miracles, etcètera.

En el cas del Montseny, a banda d'aquesta narració, que amb lleugeres variants és comuna a tots els goigs de les esglésies que el veneren, trobem algunes peticions de protecció, de caire general o específiques. Veiem-ho.

De caire general:

Sant Celoni: *Protegiu nostra contrada / des del vostre baldaquí
Des del cel, la vostra estada / Protegiu-nos Sant Martí.*

El Brull: *Sant Martí, sieu la guia
De la parròquia d'El Brull.*

Riells: *Tot Riells us pren per guia,
No us mogueu jamai d'aquí.*

Mosqueroles: *A tota hora atribulada
Protegiu-nos Sant Martí.*

En alguns casos les peticions són ja més concretes:

Aiguafreda: *Los parroquians d'Ayguafreda
vos suplicam molt devots
que ens logreu collita plena
com Pare que sou de tots.*

Montseny: *Ab molt bon cor vos venera
De Montseny lo poble honrat,
Y en tota necessitat
De Vos sempre ajuda espera:
Faltant pluja, un protector.*

CONCLUSIÓ

Els llocs de culte que existeixen al Montseny dedicats a Sant Martí són una bona mostra que en aquesta muntanya, des de temps molt antics que es remunten als primers anys de l'expansió del cristianisme a casa nostra, la devoció a Sant Martí va arrelar amb força, com a la resta de la Catalunya Vella. La pervivència de la majoria d'aquestes esglésies i ermites, la toponímia que en tants llocs ens recorda el sant, la imposició (amb més o menys freqüència) del nom de Martí a un bon nombre d'infants batejats al llarg dels segles, els pobles que encara el tenen com a patró, els refranys i les tradicions més diverses són una bona prova que aquella antiga presència ha perviscut al Montseny fins als nostres dies.

FONTS CONSULTADES

Arxiu Parroquial de Sant Celoni. Llibres de Baptismes des de 1567.

Arxiu Parroquial de Montseny. Llibres de Baptismes.

Catalunya Romànica, dirigida per A. Pladevall. Vol. II, III, V, XVIII.

Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Vol. 1, 3, 6.